

УДК 351.824

Ж. Д. Анпілогова,
к. е. н., Академія муніципального управління

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті досліджено проблеми промислового розвитку, обґрунтовано пріоритетні напрями модернізації промисловості та подано пропозиції щодо інституційного забезпечення промислової політики на етапі реалізації Програми економічних реформ, запропонованої Президентом України.

Ключові слова: промислове підприємство; відтворення та модернізація ресурсного потенціалу промислового виробництва.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність розробки промислової політики для України пов'язана з притаманними ринковій економіці кризовими явищами, структурними зрушеннями, що відбуваються внаслідок переходу економічної системи від одного стану до іншого, диспропорціями між реальним сектором та фінансовою системою, порушеннями в системі ціноутворення, монополізація, обмеження конкуренції. Досить важливою і актуальною є проблема визначення місця, структури технології формування промислової політики при наявному в Україні потужному промислому комплексі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням розробки і реалізації державної політики по підвищенню промислової активності підприємств, зростання їх конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Ю. Бажал, С. Вовкинч, В. Геєць, С. Глазьев, Б. Данилишин, І. Крючкова, В. Семиноженко, Р. Фатхутдінов, Л. Федулова, Ю. Яковець, Н. Гончарова та інших.

Метою статті є визначити проблеми промислового розвитку, обґрунтувати пріоритетні напрями модернізації вітчизняної промисловості та запропонувати заходи щодо інституційного забезпечення реалізації промислової політики з метою прискорення післякризового відродження виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Промисловість є однією з провідних галузей економіки, яка утворює фундамент науково-технічного трансформування, економічного зростання і соціального прогресу суспільства. Проблеми модернізації промисловості України зайняли досить помітну нішу в наукових дослідженнях останніх років.

Прискорення процесів глобалізації та становлення постіндустріальних суспільств безпосередньо пов'язані з якісними змінами у розвитку світового промислового виробництва. Воно залишається найважливішою галуззю матеріального виробництва, набуваючи нових якісних рис у глобальних технологічних системах, а також посилюючи свій вплив на економічний та соціальний розвиток людства.

Промислова політика як ядро загальноекономічної політики повинна забезпечити стає зростання промислового виробництва, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності, розширення і становлення нових

ринків.

Як показує світовий досвід, основним інструментом реалізації окреслених цілей має стати технологічна модернізація (і, в першу чергу, інноваційна, структурна та технологічна перебудова) промислового виробництва.

Необхідність модернізації української промисловості позначилася ще в минулому столітті, на фоні розгортання у світі науково-технічної революції.

Ринкові реформи лише загострили проблему, продемонструвавши неадекватність вітчизняного промислового потенціалу сучасним вимогам глобального ринку. Економічним індикатором такої неадекватності стало обвальне падіння (до 48% від рівня 1990 р.) обсягів промислового виробництва.

Позитивна динаміка промислового виробництва у 1999—2009 рр. наблизилася українську промисловість до обсягів виробництва 1990 р., але така динаміка майже не пов'язана з її технологічною модернізацією, а стала лише результатом сприятливої кон'юнктури світових ринків (переважно сировинних). Проте вітчизняні експортери не скористались економічними можливостями, що існували на той час, для оновлення власного виробництва і асортименту своєї продукції за рахунок додаткового прибутку, який надходив завдяки зростанню попиту на їх продукцію та підвищенню світових цін на неї.

У України немає іншого шляху розвитку, ніж перехід до активної структурної політики і модернізації індустріальної складової матеріального виробництва. Консервація існуючої — експортно-сировинної та технологічно відсталі — моделі промислового виробництва лише посилить процеси його структурної деградації та заблокує перехід нашої країни до постіндустріальної економіки.

Щоб запобігти розпорошенню і нераціональному використанню обмежених фінансових і матеріальних ресурсів, модернізацію промислового комплексу необхідно здійснювати за такими пріоритетними напрями:

— оптимізація структури промислового виробництва, з поглибленням переробки, збільшенням випуску продукції кінцевого споживання та посиленням ролі внутрішнього ринку;

— інноваційно-технологічна модернізація традиційних виробництв, з прискореним розвитком наукомістких і високотехнологічних видів діяльності V і VI технологічних укладів;

— реалізація енергозберігаючої моделі розвитку, з розширенням використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії.

Оскільки криза значно послабила фінансово-економічний стан промисловості, то її модернізацію доцільно здійснювати у два етапи.

Перший (короткостроковий — 2010—2011 рр.) — створення економічних умов для прискорення виходу промисловості за фінансово-виробничими показниками на докризовий рівень.

На цьому етапі доцільно зосередитися на таких заходах:

— надати інвестиційні преференції підприємствам, які здатні у стислі строки (2—3 роки) завершити реалізацію проектів модернізації виробництва, призупинених через кризу (для цього — залежно від проблем, які стримують даний процес, — необхідно стимулювати його пільгами у вигляді скорочення податків, надання податкових канікул, компенсації процентів по кредитах, скасування митних зборів та ін.);

— активізувати розвиток внутрішнього ринку, посиливши економічні та моральні стимули для підприємців і населення до використання ними продукції вітчизняного виробництва шляхом:

а) надання пільгових кредитів на закупівлю продукції вітчизняного виробництва і на проведення робіт з технологічної та соціальної адаптації суспільства до її використання;

б) введення податкових пільг для підприємств, які реалізують проекти налагодження власного виробництва продукції, що сьогодні закуповується за імпортом;

в) поширення бонусної системи платежів у вигляді додаткової винагороди, що надається покупцям (особливо постійним) вітчизняних товарів;

— забезпечити суворий режим санітарного та епідеміологічного контролю за ввезенням до країни товарів “секонд-хенд” і запроваджувати антидемпінгові заходи щодо імпорту окремих видів промислової продукції, що розширить можливості внутрішнього ринку для реалізації вітчизняних товарів;

— активізувати роботи з реформування та підтримки підприємств оборонно-промислового комплексу, які на сьогодні є осередками створення інноваційної наукомісткої та високотехнологічної продукції військового і цивільного призначення.

Другий (середньостроковий — 2012—2014 рр.) — активізація структурно-інноваційного та технологічного оновлення виробництва, особливо в галузях, які можуть протягом короткого часу підвищити свій конкурентний рівень, спираючись переважно на сприятливі національні умови.

При всій важливості якнайшвидшого виходу вітчизняної промисловості на сучасний науково-технологічний рівень, притаманний розвинутих країнам, стратегія другого етапу не повинна відриватися від реалій. Орієнтуючись на досягнення світової економіки, не можна ігнорувати той розрив, який склався у науково-технологічному розвитку між Україною та розвинутими державами світу. Тому основна увага, принаймні на середньострокову перспективу, має бути зосереджена на модернізації традиційного індустріального базису національної економіки.

Машинобудування слід розглядати як пріоритетну

ланку модернізації промисловості, яка повинна послабити залежність української економіки від імпорту технологічного устаткування, обладнання і продукції. Державну підтримку в розвитку й модернізації мають дістати такі види діяльності:

— виробництво авіаційної та ракетно-космічної техніки, транспортне машинобудування, важке верстатобудування, енергетичне машинобудування, устаткування та обладнання для газотранспортних систем, окремі види електронної техніки і засобів зв'язку;

— сільськогосподарське машинобудування (зокрема, створення сучасного технологічного устаткування та обладнання для комплексного оснащення переробної промисловості, для впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, а також систем машин для оснащення фермерських господарств, механізації технологічних процесів у рослинництві, тваринництві та лісовому господарстві);

— розробка машин, устаткування та обладнання для реалізації екологічно чистих технологій, переробки і утилізації відходів, а також систем контролю стану і захисту навколишнього природного середовища;

— виготовлення технологічного устаткування та обладнання для модернізації базових галузей промисловості (електроенергетики, вугільної галузі, виробництв металургійної, хімічної та нафтохімічної промисловості) в напрямі ресурсо- і енергозбереження, екологізації, автоматизації та підвищення ефективності промислового виробництва.

На особливу увагу заслуговує соціалізація машинобудування — розвиток виробництв складної побутової техніки тривалого користування, яка покликана значно підвищити ефективність та культуру ведення домашніх господарств, а також послабити залежність українського споживача від її імпорту. Модернізація самої цієї галузі повинна передбачати впровадження складної наукомісткої та високотехнологічної техніки, прискорення процесів оновлення основних засобів, зменшення середнього віку виробничих фондів до 8—10 років.

Хімічна і нафтохімічна промисловість. Модернізація цієї галузі має оптимізувати потужності та обсяги виробництва базових видів хімічної продукції з урахуванням попиту внутрішнього і зовнішнього ринків, а також ресурсних можливостей країни. На прискорений розвиток заслуговують високотехнологічні виробництва гумових і пластмасових виробів, хіміко-фармацевтичної продукції. Пріоритетом галузі повинне стати зниження ресурсо- та енергомісткості виробництва із залученням до технологічних процесів альтернативних і бівідновлюваних джерел енергії та сировини.

Гірничо-металургійний комплекс (ГМК) за технологічним пріоритетом (III технологічний уклад) не може претендувати на прискорений розвиток (особливо в довгостроковій перспективі). Але доки не сформувалося продуктивне ядро високотехнологічних виробництв, його роль в економічному балансі країни залишається надзвичайно важливою, оскільки ця галузь забезпечує майже 15% ВВП.

Модернізація ГМК має бути спрямована на диверсифікацію та оптимізацію структури виробництва шляхом збільшення обсягів випуску нових сортментів металопродукції поглибленої переробки (електросталі, спеціальних сталей і сплавів, титанових сплавів і прокату,

алюмінієвої фольги, нових видів цирконієвої продукції підвищеного попиту, економічних і складних видів прокату, труб з антикорозійним покриттям, каліброваного прокату, гнутих профілів та ін.).

Основний пріоритет слід віддати технологічному переоснащенню процесів металургійної переробки на базі ресурсо- та енергозберігаючих, а також екологічно чистих технологій (зокрема, модернізації збагачувальних агломераційних виробництв і якіснішої підготовці сировини; вдосконаленню установок позапічної обробки сталі та розширенню використання технології безперервного розливання сталі; використанню в доменному виробництві нових видів енергоносіїв замість природного газу). Для зняття критичної залежності від зовнішнього ринку пріоритетом модернізації ГМК повинен стати внутрішній ринок металопродукції, який має великий потенціал для розвитку.

Істотний крок важливо зробити в напрямі активізації розвитку наукомістких і високотехнологічних виробництв. Необхідно максимально задіяти у процесі інноваційно-технологічної модернізації базових галузей промисловості наукові та високотехнологічні досягнення, які є в космічній галузі, авіа- та суднобудуванні, електрозварюванні, виробництві монокристалів, оборонно-промислового комплексу. Вони мають стати осередками розвитку високотехнологічної конкурентоспроможної продукції оборонного призначення і цивільного профілю.

Високотехнологічний потенціал цих видів діяльності являє собою надбання нації. Навіть при загальному промисловому занепаді Україна зберігає конкурентні позиції у розробці та виробництві приладів радіоелектронного і радіолокаційного стеження, засобів наведення високоточної зброї, систем бронетехніки і протиповітряної оборони. Помітна ніша на світовому ринку належить продукції вітчизняних атомно-енергетичного машинобудування, авіаційного і енергетичного турбобудування. Наша держава є учасником багатьох міжнародних проектів розробки ракетної, авіаційної та космічної техніки. Одне з цільних місць у світі Україна займає у розробці та використанні технологій надвисоких частот, у виробництві кристалічних матеріалів для мікроелектроніки і сонячної енергетики.

На особливу увагу заслуговує галузь приладобудування як один з пріоритетних напрямів заміщення високотехнологічного імпорту. Вітчизняні засоби сучасного контролю й регулювання повинні набути широкого застосування у технологічному переоснащенні систем зв'язку і транспорту, а також в управлінні устаткуванням та обладнанням, технологічними процесами і роботизованими комплексами. Пріоритет слід віддати створенню й розвитку виробництва діагностичних систем і медичної апаратури для оснащення закладів охорони здоров'я.

Необхідно створити умови для відродження виробництва елементної бази і комплектуючих, які дозволять реалізувати вітчизняні технології в галузі мікроелектроніки.

Сучасний стан конкретних високотехнологічних підприємств не є найкращим: високого рівня досягло спрацювання основних засобів, зростає частка морально застарілих технологій, устаткування та обладнання, внаслідок "втечі" інтелекту та старіння кадрів втрачається інтелектуальний капітал нації. Як

показує світовий та й вітчизняний досвід, відродження та активізація продуктивного розвитку наукомістких і високотехнологічних виробництв є можливими лише за умов вагомої державної підтримки і міжнародної кооперації. Подальше ігнорування цих галузей означатиме якщо не остаточну, то вагому втрату національної науково-технологічної особливості та закріплення за Україною сировинного іміджу на світовому ринку.

Інституційне середовище залишається слабким місцем у проведенні всіх трансформаційних процесів. Економіка України формувалась як змішана, з істотним прошарком приватної власності, але управління економікою (зокрема, промисловим розвитком) відбувається без належної узгодженості інтересів держави і приватного бізнесу.

Вважається, що недостатня увага до процесів структурної модернізації значною мірою пов'язана з такими причинами:

— по-перше, суб'єкти підприємницької діяльності, що працюють в енерго-сировинному секторі промисловості, маючи свою нішу на світовому ринку та привілейовані умови господарювання вдома завдяки протекціоністським заходам, не відчують достатньої мотивації до структурно-технологічної модернізації виробництв;

— по-друге, в інноваційному секторі (зокрема, в машинобудуванні) поки що не сформувалися потужні господарюючі суб'єкти, які були б здатні ініціювати проведення масштабних структурних змін.

Тому держава безпосередньо та через Міністерство промислової політики України повинна взяти на себе функції суб'єкта цілеспрямованої та динамічної структурно-технологічної модернізації, створюючи необхідні економічні та інституційні умови для переходу промисловості в новий якісний стан.

Для цього доцільно:

— провести інвентаризацію інноваційноактивних підприємств, з визначенням їх можливостей до виробництва наукомістких і високотехнологічних видів продукції, яка може користуватися попитом на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечити національну присутність у глобальних науково-технологічних системах (реалізація цього заходу повинна дістати всебічну — економічну, правову, політичну — державну підтримку в організації виробництва і реалізації такої продукції шляхом розробки і фінансування відповідних інноваційних програм і проектів, пільгового кредитування, преференційного податкового режиму, а також звільнення від митних зборів імпортованих напівфабрикатів і комплектуючих, які закуповуються для цих виробництв);

— стимулювати реорганізацію головного ланцюга промислових підприємств, з утворенням великих і найбільших об'єднань, які за своїм фінансовим, організаційним і науково-технологічним потенціалом були б здатні ініціювати та проводити структурно-технологічні зміни, залучаючи до цього весь пов'язаний з ними ланцюг середніх і малих підприємств (для цього необхідно внести відповідні зміни до національного антимонопольного законодавства, переглянути як помилковий принцип розукрупнення великих підприємств, який було взято за основу в моделях демонополізації на початковому етапі реформ, оскільки розвал великих виробничих і науково-технологічних комплексів спричинив утворення слабких

господарюючих суб'єктів. Тенденції розвитку світової економіки засвідчують: на глобальному ринку найбільш ефективними і конкурентоспроможними стають великі та надвеликі корпорації, що об'єднують дослідницькі, виробничі, управлінські й комерційні функції, виступаючи власниками виробничих і науково-технологічних ланцюгів у міжнародних інтеграційних процесах);

— активізувати утворення інститутів розвитку, що повинні компенсувати “провали ринку” в реалізації стратегії модернізації промисловості (це можуть бути галузеві банки реконструкції та розвитку зі змішаним капіталом, венчурні інноваційні фонди, агентства з технологічної модернізації, бізнесінкубатори, центри з трансферу технологій та ін. Їх діяльність покликана сприяти зниженню інноваційних ризиків і трансакційних витрат, забезпечувати підтримку інноваційних проектів на неприбуткових стадіях реалізації, стимулювати малий і середній бізнес, забезпечувати координацію між інноваційними і господарюючими суб'єктами);

— оптимізувати систему бюджетних наукових установ галузевого профілю за критерієм результативності науково-технічної діяльності (науковий вектор їх діяльності має бути максимально спрямованим на задоволення потреб вітчизняної промисловості. Для цього необхідно на довгостроковій основі, із запровадженням державно-приватного партнерства, стимулювати створення науково-виробничих ланцюгів з реалізації проектів модернізації та оновлення промислових виробництв, а також сприяти оновленню матеріально-технічної бази наукових установ і зміцненню їх кадрового потенціалу);

— посилити в системі управління промисловим розвитком функцію стратегічного передбачення і планування (безпосередньо в апараті Міністерства промислової політики України перманентного характеру повинні набрати:

1) прогнозування інноваційного і науково-технологічного розвитку окремих галузей і виробництв;

2) моніторинг кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків промислової продукції;

3) розробка системи контрактів щодо погодження взаємних інтересів між державою (суспільством), бізнесом і працівниками);

— піднести рівень інформаційного забезпечення державної регуляторної політики (для цього вважаємо за доцільне створити при зазначеному міністерстві відомчий інформаційно-аналітичний центр з оцінки поточної роботи і перспектив розвитку підвідомчих галузей і підприємств, а також зобов'язати підприємства всіх форм власності в обов'язковому порядку надавати цьому міністерству інформацію, погоджену з Держкомстатом України, про основні показники своєї діяльності, що сприятиме підвищенню дієвості управлінських функцій щодо реалізації промислової політики);

— розробити й затвердити проект Концепції модернізації та розвитку промисловості України на період до 2020 р.

Необхідність у такому документі виникає тому, що в умовах прискорення процесів глобалізації, загострення конкурентної боротьби та зростання втрат від економічних криз перед країною в цілому і промисловістю зокрема виникають нові, більш складні та масштабні завдання, вирішення яких вимагає і нового,

сучасного концептуального погляду.

Концепція повинна окреслити бізнесовим структурам, державним органам управління і суспільству в цілому чіткі орієнтири щодо стратегічного бачення розвитку української промисловості — її соціально-економічну місію, виробничу та технологічну структури, місце, роль і взаємодію на глобальному ринку, виходячи з національних інтересів і можливостей нашої держави. Інакше кажучи, цей документ має стати своєрідною дорожньою картою” розвитку вітчизняної промисловості на наступні 10 років.

ВИСНОВКИ

В Україні існує досить широкий вибір можливостей державного впливу на розвиток промисловості країни. Для активізації формування промислової політики слід звернути увагу на визначення пріоритетів зазначеного процесу. На жаль, поки що про чітку та послідовну систему пріоритетних напрямів впливу говорити не доводиться, скоріше йдеться про випадковий, неузгоджений набір переваг при безумовній наявності елементів лобіювання.

Однак, в перше чергу дії держави повинні бути спрямовані на збереження залишків національного виробництва, призупинення поточного спаду, підтримання рівня доходів та рівня зайнятості, відновлення та розвиток виробництва. У цьому плані пріоритетними можуть бути визнані всі галузі, здатні функціонувати, здійснювати просте відтворення та приносити доходи. Наступний комплекс заходів — це розвиток некапіталомістких галузей із швидким оборотом капіталу, що дозволить наповнювати бюджет грошима, а споживчий ринок товарами. І третій блок пріоритетів — це формування сучасної моделі економічної системи, включення економіки в світові економічні зв'язки, підтримка найсучасніших наукомістких галузей, активізація підприємництва і т. ін.

Складність втілення в життя промислової політики пов'язана з тим, що її традиційні інструменти в сучасних умовах поки що не діють. Саме реалізація проголошених дуже добрих намірів на сьогодні є найслабшою ланкою в промисловій політиці. Важливо усвідомити, що в проведенні промислової політики держава повинна здійснювати не окремі заходи регулювання, а комплекс функцій, характерних для ринкової економіки.

Тобто держава має бути безпосереднім учасником економічних процесів, творцем і виконавцем економічних, правових, адміністративних норм, бути ініціатором перетворень в економічній системі.

Література:

1. Народне господарство України у 1991 році: Статистичний щорічник / Міністерство статистики України; Відповідальний за випуск В.В. Самченко. — К.: Техніка, 1992. — 468 с.
2. Народне господарство України у 1993 році: Статистичний щорічник / Міністерство статистики України; Відповідальний за випуск В.В. Самченко. — К.: Техніка, 1994. — 494 с.
3. Статистичний щорічник України за 1995 рік / Міністерство статистики України; Відповідальний за випуск В.В. Самченко. — К.: Техніка, 1996. — 576 с.
4. Статистичний щорічник України за 1997 рік / Державний комітет статистики України. За ред. О.Г. Осау-